

meisjes

MET SCHOOL MEER MANS?

Bij velen leeft het idee dat de schoolsituatie voor jongens meer problematisch is dan voor meisjes. Dit zou dus een ongunstige invloed kunnen hebben op de ontwikkeling van de eersten. Dorian de Haan toont echter aan, dat de schoolsituatie de ontwikkeling van meisjes in een richting stuurt, die nadelig is voor hun maatschappelijke perspectieven.

Voor ieder sociaal gedrag gelden regels, gewoonten en normen. Ook voor verbale communicatie. Kinderen leren al vroeg deze regels en normen hanteren. Tegelijk met het verwerven van het systeem van de moedertaal leren kinderen hoe ze die taal moeten gebruiken in communicatie met anderen. Ze leren hoe ze dingen kunnen vertellen, wanneer ze iets kunnen zeggen, hoe ze vragen moeten stellen en antwoord geven, ze leren hoe ze iets gedaan kunnen krijgen, enzovoort.

De regels van de communicatie: op school wat anders dan thuis?

De situatie thuis (waar ze de regels voor taalgedrag leren) is heel anders dan op school: daar gelden andere regels en gewoonten. Thuis delen kinderen de aandacht van degene die voor ze zorgt met hoogstens een paar andere broertjes of zusjes; op school zijn er soms maar liefst dertig andere kinderen die de aandacht van de leerkracht op eisen. De vrijheid om op ieder moment wat te zeggen of te vragen wordt in sommige situaties

op school dus heel wat kleiner. Op de kleuterschool valt het nog wel mee met die vrijheidsbeperking, al beginnen kinderen tijdens de klasgesprekjes te leren dat ze soms hun mond moeten houden en naar anderen luisteren. En dat kost een leidster soms heel wat moeite (en de kinderen ook) ...: 'Als Jantiddo stil is vertel ik verder ... Casper wil je wel even ... Martijn, even stil ... Zeg jullie moeten niet praten als ik iemand anders zijn naam opnoem ... Michiel, nu is het uit. Ik zet je op de gang, begrepen? ... Hé, ik hoor een stem door mijn stem ... Er zijn een heleboel kinderen die niet luisteren ...'

Op de lagere school wordt steeds meer een beroep gedaan op de kennis hoe je te gedragen en het vermogen daarnaar te handelen.

Kinderen moeten dus ...

Kinderen moeten dus hun taalgedrag veranderen, zich aanpassen aan de nieuwe gedragsregels. Dat betekent dat de school heel wat van de kinderen vraagt. Niet voor alle kinderen is het even een-

voudig om aan dat 'verzoek' te voldoen en zich lekker te voelen bij die nieuwe regels. Je moet het op z'n minst zien zitten, wat er op school gebeurt. De werkelijkheid die de school aanbiedt, en de manier waarop het gebeurt, moet zin hebben voor een kind. Met andere woorden: een kind moet worden aangesproken, letterlijk en figuurlijk.

Het is duidelijk dat meisjes en jongens, kinderen uit verschillende milieus geen gelijke kansen hebben. Meisjes, kinderen uit arbeidersgezinnen eindigen hun schoolloopbaan systematisch met een lager onderwijsniveau. Voor een belangrijk deel worden die ongelijke kansen door het onderwijs zelf veroorzaakt. De inhoud van het onderwijs en de manier waarop het wordt gegeven zijn daar debet aan.

Alle kinderen zouden moeten worden aangesproken op hun ervaringen, gevoelens, gedachten en behoeften. Dat is echter niet het geval. Vooral voor arbeiderskinderen verschilt school van thuis. Vooral voor meisjes geldt dat het communicatiegedrag dat de school vereist, hen belemmert in hun ontplooiingsmogelijkheden.

Alle kinderen zouden evenveel aandacht moeten krijgen. Ook dat is niet het geval. Meisjes komen er wat de aard van en de hoeveelheid aandacht betreft bekaaid van af.

Schoolregels: een probleem

In de literatuur over het communicatiegedrag van kinderen en leerkracht heeft het idee stevig wortel geschoten, dat de regels van de school voor jongens meer problemen oproepen dan voor meisjes. Jongens zouden buiten school aangemoedigd worden tot onafhankelijk gedrag en zelfstandig optreden en dat moet botsen met het gedrag dat op school verwacht wordt: meegaandheid, gehoorzaamheid, aanpassing aan de wensen van de leerkracht. Deze laatste gedragskenmerken worden nu juist van meisjes ook buiten de school verwacht: voor meisjes zou de school dus koek en ei zijn.

Het idee dat de schoolregels voor jongens meer conflicten oproept wordt bevestigd door onderzoek naar onaangepast gedrag op school. Jongens blijken heel wat lastiger te zijn: ze krijgen meer vermaningen en reprimandes te horen van de leerkracht dan de meisjes, en ze trekken de aandacht voortdurend naar zich toe.

Een tweede probleem voor jongens zou zijn dat

de leerkrachten met wie ze in de eerste fase van hun schoolloopbaan te maken krijgen, bijna zonder uitzondering van het vrouwelijk geslacht zijn. Kinderen hebben voor ze naar school gaan al geleerd dat meisjes en jongens, vrouwen en mannen verschillend zijn, verschillende dingen doen. Bij kennis van de werkelijkheid hoort kennis hoe je te gedragen als meisje of jongen. Ouderen vertellen het aan kinderen of maken het anderszins duidelijk, kinderen kijken om zich heen, kijken af van ouderen. Ze kiezen 'identificatiemodellen': een meisje kijkt af hoe vrouwen eruit zien, zich gedragen, wat ze doen, een jongen kijkt naar mannelijke personen.

Die kennis, de verwachtingen van ouderen, worden deel van hun eigen identiteit, worden in de persoonlijkheid van het kind opgenomen. Daarbij ontwikkelen ze voorkeuren: voor activiteiten, voor personen. Identificatie met de juf kan voor jongens moeilijker zijn dan voor meisjes. Dat zich-niet-kunnen-identificeren belemmert jongens in hun bereidheid tot samenwerking. Als een jongen geen vaste relatie met een man heeft — bijvoorbeeld omdat zijn vader weinig thuis is — kan hun mannelijke identiteit zich zelfs ontwikkelen door het zich afzetten tegen vrouwen.¹

Toch is hiermee niet alles gezegd over de mate waarin de school meisjes en jongens aanspreekt. De werkelijkheid is niet zo eenvoudig. Jongens zijn misschien wat lastiger, maar het is de vraag of dat komt doordat ze zich niet op hun gemak voelen op school.

Misschien bieden de gedragsregels van de school juist aanknopingspunten voor een jongen: om zich als jongen te manifesteren. Lastig zijn, zich niet aanpassen, zelfstandigheid tonen behoren tot de eigenschappen die het image van een jongen kunnen verhogen. De gedragsregels van school bieden voor meisjes mogelijkheden om zich als meisje te gedragen. Maar de behoefte van meisjes om dat te doen is problematischer. De voorkeur om zich met de meisjesrol te identificeren neemt tussen zes en negen jaar af. Wat jongens doen lijkt allemaal veel spannender. Het werk van vader is fascinerend: hij gaat ergens naar toe, doet iets wat niet helemaal duidelijk, dus spannend is. Maar het werk van moeder is bekend, daar is niets geheimzinnigs aan. Tegelijkertijd is de afhankelijkheid bij meisjes van waardering en de behoefte om anderen te behagen gegroeid. De anderen — zowel in als buiten de school — stellen juist die eigenschappen op prijs die bij de meisjes-

rol horen. De gedragsregels van school zijn dus voor meisjes minstens zo problematisch als voor jongens. Meisjes moeten kiezen: zich als meisje gedragen en (het graf in) geprezen worden, of een halve jongen worden en dat is niet best.

Het graf in geprezen worden: is aanpassing aan de schoolregels dan zo slecht? Als je goed oplet, je best doet, ijverig bent en goed meedoet, je conformeert aan de regels, dan verhoogt dat toch je prestaties?

Wat kiezen meisjes? Een onderzoek naar de interactie in de eerste klas van de lagere school geeft daarover belangrijke aanwijzingen.

Een Nederlands onderzoek

Meisjes en jongens gedragen zich al verschillend in de interactie met de leidster als ze nog op de kleuterschool zitten. In een klassegerekje trekken en krijgen jongens meer aandacht. Die verschillen zijn er nog steeds als de kinderen in de eerste klas van de lagere school zitten en ... ze worden steeds groter. De resultaten van een onderzoek van Ton van der Geest, Hanneke Geldof en Kees Sluis (zie ook elders in dit nummer) spreken daarover duidelijke taal. Aan een deel van dit onderzoek (in het bijzonder de verhouding toesprekene – respondent in de klas) heb ik een periode meegewerkt.²

In het begin van het schooljaar in de eerste klas van de lagere school, in oktober, komen de jongens meer aan het woord dan de meisjes. Kijken we naar sociaal-economisch milieu, dan blijkt echter dat er tussen de meisjes uit een hoog milieu en die uit een laag milieu een heel groot verschil is. Dan blijkt dat de meisjes uit een hoog milieu het meest van alle kinderen aan bod komen en hun sexegenoten uit een laag milieu het minst. Aan het begin van het schooljaar heeft het milieu van de kinderen dus een grote invloed op hun deelname aan de interactie in de klas: de meisjes uit het hogere milieu zijn het meest aan de beurt, dan volgen de jongens uit hetzelfde milieu, vervolgens komen de jongens uit een lager milieu, en de meisjes uit het lage milieu komen het minst aan het woord. De motivatie van de kinderen uit het hogere milieu voor de school is waarschijnlijk groot en de leerkracht zal worden gestimuleerd om daarop in te haken.

Juist bij de meisjes uit het hogere milieu gebeurt er in de loop van het jaar iets merkwaardigs: aan het eind van het jaar is hun deelname aan de

interactie teruggelopen tot minder dan die van de jongens uit het lagere milieu. De volgorde in de mate van deelname in de interactie is dan: jongens hoog milieu, jongens laag milieu, meisjes hoog milieu, meisjes laag milieu. De sexe van de kinderen heeft nu de meeste invloed op de hoeveelheid interactie met de juf.

Met de school als bron van conflicten voor jongens valt het misschien nog wel mee. Ze zijn wel 'lastiger', maar komen tegelijkertijd wat de aandacht van de juf betreft, behoorlijk aan hun trekken. Dat geldt het meest voor de jongens uit het hoge milieu. De resultaten stemmen overeen met die uit een aantal Amerikaanse studies. In één daarvan stonden er ook mannen voor de klas, hetgeen voor de meisjes nog slechter uitpakte: ze kwamen nauwelijks meer aan de beurt. Blijkbaar identificeren mannelijke leerkrachten zich meer met leerlingen van hun eigen sexe, dan vrouwelijke leerkrachten. Het is goed dat het taboe dat kleine kinderen minder interessant moeten zijn voor mannen eindelijk eens doorbroken wordt, maar het is de vraag of meer kleuterleiders en onderwijzers in de laagste klassen voor meisjes betere perspectieven biedt.

Kinderen zijn geneigd om nogal eens voor hun beurt te praten. Ook daarin doen zich dezelfde verschijnselen voor als hierboven: de meisjes uit een hoog milieu pakken in oktober vaker de beurt van een ander kind af dan de rest van de kinderen, de meisjes uit een laag milieu weer het minst. In juni is dat beeld sterk gewijzigd: het voor de beurt praten is er voor de meisjes hoog milieu niet meer bij, ze doen het zelfs minder dan de meisjes uit het lage milieu. Het zijn weer de jongens die de kroon spannen. Opvallend is dat, terwijl de jongens uit het hogere milieu het vaakst de beurt afpakken van een ander kind, dit juist van de jongens uit het lagere milieu het minst getolereerd wordt. Blijkbaar interpreteert de leerkracht het gedrag van jongens uit lagere milieus als het meest onaangepast en doet ze veel moeite om het naar een voor haar acceptabel niveau om te buigen.

In het aantal keren dat kinderen zelf het initiatief nemen om iets tegen de juf te zeggen zijn de meisjes ook ver in de minderheid.

Belangrijk is dat de onderwijzeres het idee had dat alle kinderen gedurende het hele jaar evenveel aan bod kwamen. Ze was ervan overtuigd dat ze ieder kind evenveel aandacht gaf. Al is het onderzoek beperkt in die zin dat de interactie maar in

één klas goed onderzocht is, toch blijkt er wel uit dat de intuïtie van een leerkracht over communicatie in de klas niet hoeft te kloppen met de werkelijkheid. De goede wil om kinderen evenveel kansen te geven kan blijkbaar niet voorkomen dat er toch een ongelijke verdeling ontstaat in de hoeveelheid aandacht voor de kinderen. Om gelijke kansen te scheppen is een goede wil blijkbaar niet voldoende: kennis van je feitelijke communicatiegedrag lijkt de volgende stap in de goede richting.

Leren om je mond te houden

Hoe komt het nu dat de meisjes uit een hoger milieu er in de loop van het jaar steeds minder aan te pas komen, en de meisjes uit het lagere milieu het hele jaar door het minst de aandacht krijgen? We hebben al iets gezegd over de regels van de school: kinderen moeten zich rustig en gehoorzaam gedragen, zich aanpassen aan de wensen van de leerkracht. Meisjes lijken zich het meest die regels eigen te maken. En ze worden er voor geprezen door de leerkracht. Ze komen in een soort kettingreactie terecht van zich aanpassen, daarvoor beloond worden, zich meer conformeren aan het systeem van het 'instituut' school. Iets doen om de juf te plezieren is soms belangrijker dan iets doen omdat je het werk zélf leuk vindt. Elena Belotti³ geeft daarvan voorbeelden op Italiaanse kleuter- en lagere scholen. 'Een jongetje gaat naar het toilet en laat de deur open staan. Na verscheidene keren vragend naar de deur gekeken te hebben, staat een meisje op en doet hem dicht. De onderwijzeres bedankt haar. Er was geen jongen die reageerde bij het zien van de open deur. (...) Waarom doet het meisje moeite de deur te sluiten terwijl de jongen het niet eens merkt? Is het soms interessanter en leuker een deur te sluiten dan met een spelletje of een tekening door te gaan? Vast niet. Het kan toch alleen maar door conditionering komen dat een meisje van vijf jaar helemaal vergeet wat ze doet, opstaat en in ieders belang de deur gaat sluiten? Men zou het haar eigenlijk kwalijk moeten nemen dat ze iets werkelijk belangrijks laat liggen voor iets dat het helemaal niet is. Maar men bedankt haar en onderstreept zo haar ondergeschikte rol.' Na een aantal voorbeelden van meisjes die jongens helpen zegt Belotti: 'Het zou zoveel plezieriger zijn als jongens en meisjes elkaar deze diensten bewezen, maar dat heb ik nog nooit zien

gebeuren.'

Leerkrachten stimuleren die dienstbaarheid bij meisjes: 'Maak jij de veters van Carletto vast', terwijl Carletto die veters best zelf kan vastmaken (...) 'Geef even een papieren zakdoek aan Stefano, zijn moeder heeft vergeten hem een mee te geven' (...) 'Welk meisje dweilt even die plas water op?' (...) 'Er liggen nog bouwstenen onder Giorgio's tafel, Antonietta wil jij ze opbergen?'. Dat willen behagen soms hoofdmotief is van gedrag van meisjes blijkt ook uit het volgende voorbeeld dat Belotti geeft: 'De reacties op mijn komst in de klas zijn typerend (...) groepjes meisjes begonnen te fluisteren en konden nauwelijks hun opwindning en nieuwsgierigheid bedwingen. Ze wierpen veelbetekenende blikken naar mij, die ze snel weer afwendden, wanneer ik naar hen keek (...) Het fundamentele verschil tussen jongens en meisjes was, dat de eersten er helemaal geen probleem van maakten succes bij mij te hebben of niet, terwijl de anderen alles in de steek lieten wat zij deden (op enkele uitzonderingen na (...)) om zich aan mijn achting en goedkeuring te onderwerpen.'

Ik geef toe dat de verhoudingen op Italiaanse scholen wat anders liggen dan op Nederlandse, maar ook bij ons worden meisjes vaak op die specifieke rol aangesproken.

De afhankelijkheid van goedkeuringen door de juf worden steeds groter en daarmee groeit de angst om haar teleur te stellen. Zo komen deze meisjes steeds meer in een patroon terecht van afwachten tot je aan de beurt bent, luisteren naar wat anderen zeggen, en de drempel om gewoon te zeggen wat je vindt wordt hoger en hoger. Voor het geven van een bepaald soort onderwijs is dat prima: er is tenminste een groep kinderen die haar mond houdt, zodat de leerkracht de anderen beter aankan. Maar voor de kinderen kan het grote gevolgen hebben: afhankelijkheid, passiviteit en gevoelens van onzekerheid worden aangekweekt, de vaardigheid om je gedachten en gevoelens onder woorden te brengen voor een grotere groep mensen wordt nauwelijks ontwikkeld. Hoeveel vrouwen moeten later niet huizenhoge drempels over als ze op vergaderingen waar vooral mannen aan het woord zijn, ook wat willen zeggen?

Voor meisjes uit een laag milieu staan de zaken er nog het slechtste voor. Zij worden vanaf het begin nauwelijks gestimuleerd om mee te doen. De juf schijnt niet veel belangstelling voor ze te heb-

ben, en waarschijnlijk ook geen al te hoge verwachtingen van hun capaciteiten. Ook de meisjes zelf zullen niet, evenmin als hun ouders, erg gemotiveerd zijn voor school. Het perspectief is trouwen en moeder worden, daar heb je toch niet veel school voor nodig?

Meisjes wordt op school 'geleerd' gedrag te vertonen dat ze belemmert in hun ontplooiingsmogelijkheden: in die zin is de school heel wat problematischer voor meisjes dan voor jongens.

De praktijk van de interactie, de theorie van de leerstof

Niet alleen moeten kinderen zich houden aan de gedragsregels van de school, ook ontkomen ze niet aan het lesmateriaal dat de school ze voorschotelt. Ze ontkomen niet aan het leren lezen, schrijven, rekenen, enzovoort (op een door de leerkracht gewenst tijdstip), maar ze ontkomen ook niet aan de boodschap die in alle methodes en leesboekjes verborgen is, de verborgen boodschap over hoe de wereld in elkaar zit, over hoe meisjes en vrouwen, jongens en mannen zijn, wat ze doen en vooral ook laten.

Uit een Amerikaans onderzoek naar leesboekjes voor kinderen bleek al dat de meisjes in de boeken niet vindingrijk, creatief, moedig, avontuurlijk, onderzoekend, sportief zijn en weinig doorzettingsvermogen hebben. Nee, meisjes zijn passief, onkundig, afhankelijk, angstig en niet in staat de eigen problemen op te lossen.⁴ Datzelfde beeld vinden we in Nederlandse kinderboeken.⁵ Vrouwen zijn moeders en doen wat van ze verwacht wordt (boodschappen, koken, noem de hele rits maar op), vaders hebben banen. Jongens beleven avonturen, meisjes spelen met poppen, verkleden zich en plukken bloemetjes. Bovendien komen er veel meer jongens in de verhalen voor dan meisjes, in de Amerikaanse kinderboeken is de verhouding vier op een. Ook in de taal- en rekenmethodes, in voorbeeldzinnen en sommen, is het van hetzelfde laken een pak.⁶ Meisjes krijgen een beeld van hun sexe opgedrongen dat ze wel móet doen besluiten dat er bij hun iets ontbreekt. Het gevoel van eigenwaarde, zelfrespect wordt systematisch de grond in geboord. De 'theorie' van het lesmateriaal blijkt prima aan te sluiten bij de praktijk van alledag: het beeld van de boekjes komt overeen met de verwachtingspatronen ten aanzien van meisjes zowel op school als daarbuiten én steeds meer met het feitelijk ge-

drag.

De veilige weg is gevaarlijk: leren om jezelf te zijn?

De leerkracht spreekt meisjes steeds minder aan in de klas. De hoeveelheid aandacht die zij of hij te geven heeft wordt voor het grootste deel opgeslorpt door de jongens. Jongens komen dus aardig aan hun trekken. Ook aan het lesmateriaal kunnen zij een positief zelfbeeld ontlelen: de belangrijkste activiteiten worden door jongens en mannen uitgevoerd en die doen dat goed.

De werkelijkheid voor meisjes ligt anders. Verwachtingspatronen thuis, regels van de school, normen en waarden in de boeken, overheersende gedragspatronen en gezags- en machtsverhoudingen in de maatschappij zetten meisjes onder druk. Zoals iedereen hebben zij ook behoefte aan waardering. Maar het waarderingssysteem schept een valkuil: de waardering voor meisjes is afhankelijk van hun aanpassingsvermogen aan de wensen van de omgeving. Ze moeten voldoen aan een 'ideaal'-beeld van meisjes dat in wezen een negatief beeld is. Eigenschappen die van meisjes verlangd worden staan zelfstandigheid en creativiteit in de weg. Het zijn eigenschappen die in de maatschappij ervaren worden als tweederangs; hoe jongens en mannen zijn en wat ze doen, dat is pas het échte leven.

Meisjes komen dus in een hele dubbele situatie terecht: ze beseffen welke eigenschappen in de samenleving het hoogste aanzien hebben en weten dat wat van ze verlangd wordt daarmee in tegenspraak is. Ze moeten kiezen. En er is veel zelfvertrouwen voor nodig om niet de veilige weg van schouderklopjes en goedkeurende blikken te kiezen. Een aantal meisjes heeft dat zelfvertrouwen, maar de meeste kiezen die veilige weg, en weten dat het gedrag dat ze daardoor bij zichzelf ontwikkelen, de gewoonten die ze zich eigen maken, minder prestige hebben. Ze ontleen steeds minder zelfvertrouwen en zelfrespect aan hun feitelijk gedrag. Meisjes worden niet gestimuleerd om voor zichzelf op te komen, zich te laten gelden. Omdat ze zich niet roeren, krijgen ze geen feedback van de leerkracht op hun gedachten, hebben ze geen invloed op de loop van de gesprekken in de klas. Ze brengen hun eigen ervaringen niet meer in. Ze vermijden intellectueel gevaarlijke situaties, nemen geen risico's. Ze gaan twijfelen aan hun capaciteiten, of wat zij denken wel goed

is. Het gevolg is dat ze een negatief beeld van zichzelf ontwikkelen, dat op zijn beurt hun onzekere gedrag weer versterkt. Ze worden nóg afhankelijker van waardering.

Het graf in geprezen. Prestaties van meisjes worden in relatie gezien tot goed gedrag, vlijt, netheid. Die eigenschappen beïnvloeden de beoordeling van de prestaties door de leerkracht. Bij jongens is dat ook zo, alleen werkt het bij hun averechts: hun tekort aan deze eigenschappen leidt tot onderwaardering van hun prestaties. Meisjes kunnen op hun beurt de neiging krijgen vlijtig, gedisciplineerd en netjes aan het werk te gaan, niet om het werk zelf, maar — alweer — om de waardering van de leerkracht te krijgen. Die motivatie om te leren, voerspelt niet veel goeds. Op korte termijn lijkt het weliswaar vruchten af te werpen. Meisjes zijn op de lagere school gemiddeld de betere leerlingen, ze halen hogere cijfers, blijven minder vaak zitten. Maar in een later stadium blijkt het zich te wreken. Tussen hun veertiende en achttiende jaar gaan de prestaties van meisjes een achterstand vertonen. Bovendien is dan de druk van buiten school ten aanzien van toekomstplannen bijna verpletterend. Alles wijst in één richting: die van de vlotte huisvrouw en moeder met een goedverzorgd uiterlijk in een gelukkig gezin. Zo ontstaat 'een principiële bereidheid om zich te schikken naar een situatie die zij nauwelijks zelf hebben kunnen bepalen.'⁷

Met school meer mens

De voorschoolse socialisatie, de school zelf en de druk van buiten school vullen elkaar aan wat betreft de verwachtingen die aan meisjes worden gesteld. Maar zo blijft het scheppen van gelijke kansen voor meisjes door onderwijs wel een illusie.

Een emancipatoire aanpak, werkelijk kansen scheppen voor meisjes betekent, bestrijden van eigenschappen die kenmerkend zijn voor de traditionele vrouwenrol. Leerkrachten zouden zich meer bewust moeten zijn van het feit dat de gedragsregels van school gevaarlijk zijn voor meisjes. Ze zouden meisjes eens moeten stimuleren om zich lastiger te gedragen. Ze moeten leren volgzzaamheid, afhankelijkheid, vlijt om te behagen niet meer te verwachten, laat staan te waarderen. Een emancipatoire aanpak betekent meisjes mogelijkheden bieden om vraagtekens te zetten bij de leefwereld die ze wordt aangeboden. Een leefwereld, die misschien al een deel van henzelf is geworden en waarvan ze de (machts)verhoudingen als min of meer vaststaand, niet veranderbaar ervaren. Alles wat we waarnemen zou anders kunnen zijn, heeft Germaine Greer eens gezegd. Dát inzicht is heel belangrijk en voorwaarde tot verandering. Veranderen is niet eenvoudig. Ook leerkrachten moeten op z'n minst vraagtekens zetten bij de traditionele machtsverhoudingen in de maatschappij. Het is niet eenvoudig te ontdekken dat bepaald gedrag in de schoolsituatie van iedere dag een obstakel kan vormen voor ontplooiing. Leerlingen kunnen hun eigen zelfstandigheid en creativiteit in de weg zitten, ze kunnen elkáár belemmeren, de leerkracht kan een positieve ontwikkeling remmen. Bovendien hoeven niet alle eigenschappen die bij de traditionele meisjesrol horen negatief te worden geïnterpreteerd. Alleen, men moet ze niet uitsluitend van meisjes verwachten: ook jongens zouden zich bijvoorbeeld 'dienstbaarder' kunnen opstellen. Het gaat er tenslotte niet om dat meisjes met school meer mans worden. Het gaat om meer mens worden, en dat geldt voor alle leerlingen én leerkrachten.

Noten

- 1 Joyce Outshoorn 'Zo vader zo zoon en van moeder op dochter' in: *Socialisties-Feministische Teksten 1*, p. 67-93, Feministische Uitgeverij Sara, 1978
- 2 Dorian de Haan 'Sekseverschillen' in: *Vrouwentaal en mannenpraat* Dédé Brouwer, Marinel Gerritsen, Dorian de Haan, Annette van der Post, m.m.v. Eveline de Jong, Van Gennep Amsterdam, 1978
- 3 Elena Gianini Belotti *Zo worden kleine meisjes groot* Alpha-boek, Den Haag 1975, uitg. Bert Bakker
- 4 Anneke Rooselaar 'Seksrollen in de kinderliteratuur' in: *Bibliotheek en Samenleving* juni 1973, nr 5
- 5 Margreet Kolkman 'Moeder haalt de mand met kapotte kousen maar weer eens voor de dag' in: *Plus-Min boek, verslag van een onderzoek naar de inhoud van kinderboeken* Werkgroep Kinderboeken MVM, Leiden 1974
- 6 'Sexisme in boeken voor het basisonderwijs: het verborgen leerplan' in: *Sekse en Test / MVM*, mei 1975, p. 22-45. Aktiegroep Man Vrouw Maatschappij, Postbus 746, Den Haag
In België is een onderzoek gedaan o.l.v. Robert Gubbels. Dit onderzoek is gepubliceerd in: Ingrid Stasse *Hoe het kwam ... Vrouwelijke en mannelijke rollen in schoolboeken* Cerse, Brussel 1975.
Recenter is: Loes Lauteslager & Atty Tordoir *Taal en werkelijkheid in het taalboek* Moedertaalonderwijs in theorie en praktijk. Doct. scriptie Inst. v. ATW, Amsterdam 1978; ongepubl., p. 66 e.v.
- 7 Paul Jungbluth *Van traditonele meisjespedagogiek tot roldoorbrekend onderwijs* Instituut voor Toegepaste Sociologie, Nijmegen 1978

TIEN JAAR VON

vier dit mee

**stuur sterke staaltjes
of stevig stappen**

naar:

**Fie van Dijk
Straatweg 222
Breukelen**